

Ierse humor

Lauran Toorians

Johannes Scotus Eriugena (c. 810-877) geldt als een van de grootste geleerden van de negende eeuw.¹ Hij werkte onder andere als leraar aan de paleisschool van Karel de Kale (reg. 843-877) en stond bekend als een van de zeer weinigen in West-Europa die in die tijd het Grieks beheersten.² Een getuigenis van deze kennis bleef in zijn eigen handschrift bewaard in een manuscript dat wordt bewaard in de Universiteitsbibliotheek in Leiden.³ Uit zijn naam blijkt dat hij een *Gael* ('Scotus') was, geboren in Ierland ('Eriugena'). Zoals normaal was in geleerde kringen van zijn tijd, schreef hij in het Latijn, wat hem niet belette daarin heel erg Iers te zijn. Het volgende grafschrift dat hij maakte voor de toen nog volop in leven zijnde aartsbisschop Hincmar van Reims getuigt daarvan:⁴

*Hic iacet Hincmarus, cleptes vehementur avarus
Hoc solum gessit nobile, quod perit.*

Hier ligt Hincmar, een uiterst gierig kleptomaan,
zijn enige daad van eer: dat hij is heengegaan.

Dat Eriugena spot met de gierigheid van zijn vroegere vriend Hincmar, past volledig in het beeld dat we hebben van de bard die zijn patroon te kijk zet wanneer deze zich niet passend gedraagt.⁵ Het maken van een lijkrede op een nog levend persoon is in elk geval in de latere middeleeuwen in Wales ook niet ongewoon – al betreft het in die gevallen wel steeds een lovende tekst.⁶ En ten slotte is de formule *Hic iacet...* typerend voor grafschriften die we in de Keltische gebieden uit de vroege middeleeuwen kennen. Kortom: nogal wat Keltisch in twee regeltjes Latijn.

Eriugena verbleef bijna dertig jaar aan het hof van Karel de Kale en moet in die tijd een persoonlijke, vertrouwelijke relatie met zijn heer hebben opgebouwd. Als illustratie daarvan vinden we een – vermoedelijk apocriefe – anekdote in de *Gesta pontificum Anglorum* van Willem van Malmesbury (c. 1095-1143).⁷ Op een avond na een copieus maal en veel drank boog Karel zich over de tafel heen naar zijn Ierse hofdichter en vroeg hem: *Quid distat*

¹ Dit artikelje is een compilatie van korte bijdragen die eerder (als bladvulling) verschenen in de *Mededelingen van de Stichting A.G. van Hamel voor Keltische Studies* 3 (1993) 148-149; 7 (1997) 92 en 102.

² Voor een overzicht van zijn werk, zie James F. Kenney, *The Sources for the Early History of Ireland: Ecclesiastical. An introduction and guide* (New York 1966; oorspr. 1929) 569-589. Van zijn nog steeds lezenswaardige commentaar op de openingszinnen van het Evangelie van Johannes, verscheen een Nederlandse vertaling: [School voor Filosofie, Amsterdam, vert.], Johannes Scotus 'Eriugena', vertaler van de 'Hiërarchie' van Dionysius de Areopagiet, *Commentaar op Johannes 1:1-14* (Amsterdam 1995).

³ Het zogenaamde Ierse Priscianushandschrift, UBL BPL 67. Hierover o.a. J.P. Gumbert, 'De Ierse Priscianus te Leiden' in R.H.F. Hofman, B. Smelik & K. Jongeling (red.), *Kelten van Spanje tot Ierland* (Utrecht 1996) 81-82.

⁴ Geciteerd in Kenney (als in noot 2) 587.

⁵ Zie Maartje Draak & Frida de Jong, *De lastige schare* (Amsterdam 1990) voor Ierstalige voorbeelden.

⁶ Een voorbeeld is de 'Elegie voor Rhydderch' (Rhydderch ab Ieuan Llwyd) door Dafydd ap Gwilym (Nederlandse vertaling in Lauran Toorians, *Dafydd ap Gwilym (ca. 1315-1350)* (Brugge 1996) 150-153).

⁷ William of Malmesbury, *Gesta pontificum Anglorum*, (ed.) N.E.S.A. Hamilton, Rolls Series (Londen 1870) 392. De betreffende passage ook in Kenney (als in noot 1) 589. Ik kwam op dit spoor via Janet L. Nelson, *Charles the Bald* (Londen & New York 1992) 16.

inter sottom et scottum? ('Wat scheidt de zot van de Schot?'). Eriugena antwoordde meteen: *Tabula tantum* ('Niet meer dan een tafel').

De *Gesta pontificum Anglorum* is een kerkgeschiedenis van Engeland over de periode 597-1125, waarin de auteur getuigt van een grote kennis van de karolingische periode. Willem van Malmesbury is een van de grote geschiedschrijvers van middeleeuws Engeland en werd vooral bekend met zijn *Gesta regum Anglorum*, een geschiedenis van (de koningen) van Engeland tussen 449 en 1120. In dat werk maakt Willem ook melding van Arthur.

Misschien niet meteen bedoeld als humor, maar wel humoristisch, is de volgende beschrijving van Philip de Harveng (overleden in 1183), abt van de norbertijner abdij van Bonne-Espérance in Henegouwen en auteur van een aantal theologische werken. Over de kleding van de Schotten (en Ieren) noteerde hij:⁸

Zelfs nog in onze tijd dragen in het westen van Schotland niet alle mensen onderbroeken (*feminalia*). Hoewel alle ridders en stadsbewoners (burgers) ze dragen, neemt de rest genoegen met een algemene bedekking die hen van voor en achter bedekt, maar die onder aan de zijkanten open is. Dit werd mij verteld door enkele geestelijken die daar vandaan komen (...). En van sommige van deze mensen, die op pelgrimstocht door onze streken kwamen, was duidelijk te zien dat zij geen onderbroek droegen.

De beschrijving die De Harveng hier geeft, biedt een tamelijk accuraat beeld van de zogenaamde 'great kilt' of 'plaited kilt', een soort grote deken die als een soort Romeinse toga om het lichaam werd gedrapeerd en met een riem om het middel werd vastgehouden. Deze 'Schotse mantel' werd in delen van Ierland en Schotland tot zeker in de zeventiende eeuw gedragen. Uit dit eenvoudige, maar erg effectieve kledingstuk ontwikkelde zich de bekende Schotse kilt. De vraag wat een Schot onder zijn kilt draagt, is voor velen nu nog even interessant als voor Philip de Harveng en zijn tijdgenoten in de twaalfde eeuw.

⁸ Philip de Harveng, 'De institutione clericorum' in J.P. Migne (ed.), *Patrologia Latina* 203, col. 730 (mijn vertaling, It).